Om rättegångsbalken

Av advokaten GÖRAN LUTERKORT

Ingvar Gullnäs och jag fick samma uppslag till inledning av våra anföranden, nämligen att ta fram våra tentamensböcker. Jag tentade i processrätt den 13 januari 1950 för Per Olof Ekelöf. Nya RB var då i kraft sedan två år tillbaka.

Tillåt mig att göra detta inlägg också till en ”Hommage à Ekelöf”. Det var i sanning en lycklig slump att just han blev den främste introduktören av RB. För oss som var unga var det ett privilegium inte bara att i alla lägen kunna använda hans verk ”Rättegång I–V” utan också att kunna personligen diskutera processuella problem med honom. Ekelöfs vana att öppet, informellt och beredvilligt dryfta problemen med oss praktiker har dessutom fortplantats till nästa generation av processvetare så att vi alltjämt har öppna och förtroliga kanaler till de juridiska fakulteterna. Ett tack alltså även till herrar Welamson, Lindblom, Heuman och Westberg.

Jag satt ting i Stockholms rådhusrätt 1951–52. Låt mig börja med några minnesbilder därifrån.

Först något om *domarkåren*. Som på alla andra livets områden fanns här en grupp som snabbt och villigt anammade det nya, en annan grupp som antingen inte ville eller inte kunde ta till sig nya RB. De värsta var de som varken ville eller kunde.

Det gick väl an med *koncentrationsprincipen*. Den muntliga förberedelsen — enligt Ekelöf den kanske främsta landvinningen i nya RB. Den sätter ramen för processen, skalar bort det irrelevanta och — inte minst — den ökar utsikterna till förlikning. Alla gillade den, bl. a. för att den ökade utsikterna till att målen blev förlikta så att domaren slapp döma. Många domares dröm är faktiskt att slippa döma.

Förlikningsfrågan har jag diskuterat så många gånger att jag nästa kan citera Hjalmar Karlgren när han i förordet till Produktansvaret skriver att han velat begränsa sin framställning, enär han så småningom blivit ”rätt utledsen på ämnet”. Hur som helst: ett framgångsrikt förlikningsarbete kräver inte i första hand juridiskt skarpsinne utan ett gott handlag, talang och Fingerspitzgefühl. Här tror jag ändå att viss utbildning av våra domare skulle vara nyttig.

Även den koncentrerade huvudförhandlingen accepterades utan knot. Värre var det med bevisomedelbarheten. Äldre domare hade svårt att tänka sig att någon annan än de själva kunde anförtros uppgiften att hålla förhör. Starka advokater och åklagare kunde

trotsa maktfullkomliga domare och riva åt sig rätten att förhöra. Men gamla inkvisitorer gav sig inte så lätt och det dröjde några år innan rollfördelningen i rättssalen blev vad lagstiftaren hade tänkt sig.

Å advokatkårens vägnar får jag dock erkänna att jag hyser viss förståelse för domarnas attityd. Förhörstekniken bland advokaterna var på några håll dålig och på andra håll urusel. Alltjämt har vi för övrigt generellt sett en bra bit kvar till den standard som exempelvis engelska och amerikanska advokater besitter.

Så var det det här med *pläderingar*. Många domare tyckte pläderingen var ett tröttande och onödigt inslag i processen. En rådman i tingsrätten hade utbildat tekniken att omedelbart efter sakgenomgången blixtsnabbt vända sig till advokaten med orden ”Och advokaten överlämnar väl målet?” För en yngre advokat var det som envar kan förstå ganska svårt att avböja en sådan invit. Något lättare gick det för de äldre och erfarnare. (Om en annan domare i rådhusrätten berättas det att han under en pågående advokatplädering vände sig till sina bisittare och med fullt hörbar stämma utropade ”Det var en förfärligt tjatig karl det där!”.)

Även beträffande pläderingen, gäller dessvärre att vi advokater än idag har åtskilligt att lära, men jag vågar nog säga att vi blivit mycket skickligare med åren.

Hur som helst: för advokaterna innebar nya RB gryningen till en ny dag. Vi blev äntligen fullvärdiga aktörer i rättegångsspelet med allt vad det innebar av rättigheter och möjligheter. Det nya advokatkapitlet i RB gav oss dessutom en *ny social position*, visserligen förenad med omfattande etiska och juridiska skyldigheter — en position som vi borde ha haft långt tidigare.

Med 50- och 60-talen kom också företrädarna för advokatkåren att få en plats i allmänhetens medvetande. Namn som Hugo Lindberg, Ragnar Gottfarb, Olof Perselius och Curt Blomkvist, för att nämna några på brottmålssidan och Alf Lindahl, Emil Heijne, Axel Heming Sjöberg, Helge Lindahl, Per Axel Weslien, bröderna Olof och Sten Södermark, Ivar Glimstedt, Gunnar Bomgren, Johan Ramberg, Bo Westman, Karl Axel Vinge m. fl. rinner mig i minnet — alla med tidig känsla för det nya i tiden, gedigna kunskaper och stark känsla för advokatyrkets etiska sida.

In i bilden trädde nu även de *nya åklagarna* — en tidigare förbisedd och ibland rentav föraktad grupp. En episod som visserligen härstammar från den sällskapliga sektorn mer än den juridiska är belysande: Vid den årliga s. k. domarmiddagen som advokater och domare i Stockholm växelvis brukar anordna var i början på 50-talet för första gången även åklagarna inbjudna.

Kårens talesman vid middagen var dåvarande överåklagaren i Stockholm Erik Winberg. Han tackade för maten och började sitt

anförande med att tacka arrangörerna för att de nu funnit åklagarna så rumsrena att de fick sitta vid samma bord som domare och advokater! Ett skämt naturligtvis men det säger något om den rangordning som ännu i viss mån gällde domstolsjuristerna emellan.

I rättssalen råder numera fullständig jämlikhet — en jämlikhet som i viss mån inkluderar även den rättssökande allmänheten. Ibland frågar jag mig om inte den jämlikheten gått för långt; allmänheten visar inte alltid domstolen den respekt som den enligt min mening kan göra anspråk på. Här måste nog vissa domare skärpa sig. Domaren skall visa vem som har befälet i rättssalen — ”in my courtroom” som amerikanska domare brukar säga både i TV och i verkligheten.

Jag skulle nu vilja anställa några reflektioner om processen av idag sedd mot bakgrund av de tankar som vägledde RB:s fäder.

Den nya rättegångsordningen skulle enligt 1926 års processkommission garantera rättsskipningens ”säkerhet, skyndsamhet och billighet" (varvid med billighet förstås att den ej finge vara för dyrbar).

Hur blev det då?

— blev det säkert?
— blev det snabbt?
— blev det billigt?

Svaret på frågan om det blev *säkert* får nog anses vara ja. Framförallt de förbättrade formerna för bevisupptagning, däri inbegripet de muntliga förhören, motförhören och korsförhören har givit domstolen klart förbättrade möjligheter att utröna vad som skall anses styrkt. Därtill kommer de förbättrade och förfinade tekniska metoder som står parterna till buds — även om detta ej direkt beror på RB utan på den tekniska utvecklingen i allmänhet. Till en ökad rättssäkerhet har nog också bidragit en förbättrad utbildning och vidareutbildning av alla rättssalens aktörer.

Så den andra frågan om *snabbheten*. Blev det snabbare? Svaret är att processen möjligen blivit något snabbare än före reformen men långtifrån så snabb som man hade hoppats och absolut inte så snabb som den rättssökande allmänheten har rätt att begära.

Vissa förklaringar till långsamheten måste vi nog acceptera, andra inte. Jag har ingen statistik att stödja mig på men antalet stora och komplicerade mål har säkerligen ökat både på tvistemålssidan och brottmålssidan. De förkättrade uppskoven i den gamla ordningen motsvaras nu av en utdragen skriftväxling med många beviljade anstånd och i straffprocessen av att de s. k. fria målen förpassats långt bak i kön p. g. a. de många målen med förtur där den tilltalade är häktad. Det senare är inte mycket att göra åt men i civilmålen kunde man tänka sig skärpta regler i form av flera s. k.

stupstockar samt — det måste nog erkännas — bättre disciplin hos parterna och deras ombud. Ansvaret får här delas med domarna som ofta visar alltför stort tillmötesgående mot försumliga parter och ombud. Domarna är kort sagt för snälla mot oss.

Så var det *kostnaderna*. Blev det billigt? Knappast. Det är dyrt — ofta fruktansvärt dyrt — att processa. Här är orsaken delvis att söka i muntligheten som sådan. En process enligt RB:s regler kräver omfattande förberedelser. Den s. k. småmålsprincipen har naturligtvis förenklat mycket men den har inte förmått råda bot på hela kostnadsproblemet. Lösningen torde här ligga i en ökad användning av förenklade metoder för konfliktlösning: medling, förenklad process (s. k. minitrials), förenklade skiljeförfaranden (skiljeförfarandet har också blivit allt dyrare) och ökad användning av prövningstillståndstvång. När det gäller prövningstillstånd måste man dock gå varsamt fram med hänsyn till rättssäkerheten och vår urgamla rätt att få våra ärenden prövade i åtminstone två instanser.

Rättens sammansättning inverkar också på kostnaderna. Processkommissionen 1926 ifrågasatte ordningen med tre rättsbildade domare i underinstansen, vilket var den föreskrivna sammansättningen i rådstuvurätterna i stora och medelstora städer.

Kvar står än idag frågan om det inte skulle kunna gå lika bra med *en* domare i många tvistemål. Med den nuvarande ordningen där det krävs enighet mellan parterna om enmansavgörande utnyttjas valrätten inte sällan av part som vill förhala avgörandet och därför kräver tremanssits. Ordningen borde vara den motsatta: endast om parterna är överens om tre domare skall målet avgöras på det sättet. Jag förutsätter att målen då åtminstone i mer komplicerade fall avgöres av erfarna ordinarie domare.

Avslutningsvis några sammanfattande ord. Jag håller med Per Olof Ekelöf som sa att nya RB var det bästa som hänt inom juridiken på århundraden. Men balken är som ett träd. Det måste vårdas. En och annan gren måste beskäras för att ge plats åt nya skott. Men RB kommer att stå sig, ty, som det står i vår ungdoms studentsång: ”Kärnan finnes frisk dock kvar”.